

A SZÉKELY FALVAK TÖRVÉNYEIRŐL

IMREH ISTVÁN

1. A szilárd alapra építkezni kívánó parasztságtörténet, az agrárhistoria, a néprajz vagy a szociológia egyaránt igényli a faluközösség vizsgálatát. A feudális évszázadokban az életnek, a munkának ez a társadalmi alakulat, ez az intézmény volt az egybefogó kerete, az alapsejtje és hagyományaiban itt él napjaink, gyökeresen most változó, kelet-európai falvaiban is.

A faluközösségről hírt adó források közül a legjelentősebbek a falutörvények és a falujegyzőkönyvek¹. Az előbbi az írásba foglalt szokás, a szavakba öltözködött gyakorlat, a hosszú időn át csiszolódott és nemzedékről-nemzedékre átörökítődött normarendszer kodifikálása, időnként bővülve az életrendező elvek rendszerébe beiktatott új szabályokkal. Az utóbbi pedig az élet, a gyakorlat rögzítése. A protokollum tehát arról beszél, miként érvényesütek a valóságban ezek a falutörvényekbe egybefogott normák, s bő áradással tükrözi azt is, ami az említett rendtartásokból kimaradt, valamint az összeütközést a falutörvénye és az egyének érdeke, igénye, nem egyszer pedig közösségellenes harácoló szándéka között.

Fontossági sorrendről, értékrendről beszélni e két forrásfajta kapcsán hiba volna, hiszen kiegészítik egymást, együtt alapvető emléke¹ a régi faluéletnek; kiegészítve természetesen más hagyományos, már feltárt és kiaknázott iratanyaggal. A két forrásfajtanak — a rendszabásnak és a jegyzőkönyvnek — az értékét az is nagyra növeli, hogy bennük a paraszti élet másutt írásos nyomot nem hagyó mindennapjainak szám-

talán mozzanata örökítődik meg, mégpedig közvetlenül, úgy, hogy a nép maga tesz vallomást — gyakran sajátkezűleg — legbensőbb életterületéről, a faluról.

2. Mindenekelőtt vegyük számba milyen bőségben rendelkezünk falutörvényekkel? Felleltározva a már kiadottakat a legtöbbet, 9-et, a Székely Oklevéltárban találunk². A Corpus Statutorum 6-ot tartalmaz³. Udvarhelyszék történetében 4 kivonatos közlés kap helyet⁴. Az Erdéseti Oklevéltárban Tagányi Károly 1-et közöl és 5-ből az erdőre vonatkozó részleteket⁵. A Magyar Gazdaságtörténeti Szemle 2-öt⁶, a Székely falutörvények 5-öt⁷, az Ethnographia 1-et⁸ tesz közzé.

Így, együttesen tehát 33 falutörvényt vizsgálhat a kutató. A szám azonban a minősítéstől is függ. Ha a válogatás, a minősítés szempontjait szigorítjuk a szó szoros értelmében vett falutörvény csupán 21, ez is úgy, hogy az egy falu más-más évben kiadott rendszabásait külön falutörvénynek vesszük. Több falu közvagyonát 3 rendtartás szervezi, 4 csak kivonatos, 5 pedig csak részlet, csak töredék. Ha falvanként kívánjuk a leltárt elkészíteni ez a szám is redukálódik, hiszen Alsócsernátan három, Zalán, Csíkszenttamás és még néhány település több évben keltezett falutörvénnyel is szerepel számbavételünkben. Így tekintve csupán 14 teljes falutörvénnyel rendelkezünk. Ha pedig a Felső-fehér megyeieket — jöllehet székely falvaknak számítjuk ma őket — túlzó rigurozitással kizárnánk: mindössze 12 székely falu (több évbeli) teljes constitutiójával büszkélkedhetnénk.

Forrásfajtánk területileg sem oszlik meg arányosan. A hajdani székely székek közül a leggazdagabb Háromszék (12 teljes, 5 részlet), majd Csík—Gyergyó—Kászonszék következik (3 teljes, 3 több falura vonatkozóval) és a sort Udvarhelyszék zárja le (1 teljes és 4 kivonatos). Karatna és Peselnek (5 évben), mint Felső-fehér megyei község egészíti ki a sort. Sajnálatos módon Marosszéket csak egy udvarfalvi utalás⁹. Aranyosszéket pedig a bogáthi prédiura, a széki közvagyonra vonatkozó statutum¹⁰ képviseli. (Ez utóbbi kettőt nem is számolhattuk a 33 falutörvény közé).

Időben, a legkorábbi az 1581-es zaláni és gyergyóújfalusi. XVI. századbeli nincs is több. A XVII. század első felére négy, a másodikra tíz esik, a XVIII. század első felére egyetlen egy. Természetesen töredéket, kivonatos rendszabást, mindent számbavéve.

Megállapíthatjuk tehát, hogy kiadott, nyomtatásban megjelent falutörvény bizony nem áll nagy bőségben rendelkezésünkre. Ha azonban tekintetbe vesszük, hogy a második kvilágháború folyamán 35, külön tárolt, falutörvény pusztult el, és azt, hogy az elmúlt negyedszázadban

30-nál többet sikerült összegyűjtenünk, akkor azt mondhatjuk: a székely falusi életet szabályozó különféle törvények, rendtartások, constitutiók, statutumok száma meghaladja a százat. Ez a szám pedig már nem esetlegességről hanem egy gyakorlat általános voltáról, egy forrásfajta rendszeres érvényesüléséről, intézményes létezéséről tanúskodik.

Az újabban gyűjtött falutörvények lelőhelyük szerint ilyenmódon csoportosíthatók. A családi levéltárakból kerültek elő a következők: Kilyén (XVIII. század eleje), Kissolyos (1659), Bölön (1690), Uzon (1699, 1715), Sepsibodok (1731), Eresztevény (1767), Oltszem (1806) és vegyü k ide a hídvégieket (1799, 1820) is¹¹. A széki levéltárak áttanulmányozása is ígér még anyagot. A háromszéki levéltár őrizte meg például Szentiván és Laborfalva (1717), Márkosfalva (1774) valamint Martonfalva (1837 töredékes) statutumait. Igen-igen értékesek a miklósvárszéki anyagban található és jórészt egyidőben keltezett rendtartások: Bölön (1718, 1751), Nagybacon (1748), Köpec, Miklósvár, Bodos, Nagyajta, Szárazajta, Középjajta, Barót, mind az 1774—1775-ös évekből¹². Az utóbbi időben új kincsesbányaként kínálkozott falutörvények feltárására a falujegyzőkönyv. A protocollumokból jegyezhető ki: Papolc (1733, 1759), Árkos (1760, 1771, 1824, 1845), Szemerja (1771), Oroszfalu (1771—1783), Ozsdola (1774)¹³, Csíkjenőfalva (1815, 1835, 1838), valamint a Szentdomokos, Szenttamás, Jenőfalva, Dánfalva, Madaras és Karcfalva közös határozata (1838, 1841), és Csíktaploca Constitutiója (1837)¹⁴. Végül magánosok gyűjtéséből is elő-előkerül még falutörvény, mint például a magyarhermány (1803)¹⁵.

A felsorakoztatottak jellemzője az, hogy zömmel háromszéki falvakból valók és hogy az utóbbi években egyre több kerül elő a Csík—Gyergyó—Kászonszék falvaiban keletkezettek közül is¹⁶. Időbeliségüket tekintve, nagyrészt XVIII. századiak, akad néhány XVII. századi is, de igenígen értékesek azok a XIX. század első feléből valók, amelyek azt bizonyítják, hogy a falutörvények szívósan fennmaradtak és polgáridemokratikus forradalom, a tőkés társadalmi viszonyok uralomrajutása időpontjáig szerepet játszottak a székely falvak életében.

3. Jacob Grimm a német parasztság történetnek, az agrárhistóriának igen nagy szolgálatot tett azzal, hogy a faluközösségben élő német parasztok szokásait összegyűjtötte és hat kötetben kiadta¹⁷. 1957-ben jelentették meg ismét ezeket a jogtörténetinek is számító forrásokat, mint ma is rendkívül értékeseket. A „Weistümer“-eket, a késő középkori viszonyokra, a földesurak és a parasztok kapcsolataira, a földművelés módjára rávilágító páratlan forrásokként értékelik a német történészek¹⁸. A nyugati feudális társadalmakban a földközösség és az azt

szervező, egybefogó faluközösség másutt is kitermelte ezt a paraszti szokásokat írásba foglaló, az ítélkező esküdteket eligazító, a nép jogait és kötelességeit rögzítő rendszabást.

Mindenekelőtt azt kell tehát megállapítanunk, hogy nem sajátos, nem csak a székelyek lakta helységekben megszülető alkotásokról van szó. Gyorsan hozzá kell fűznünk azonban azt, hogy átvételről sem beszélhetünk. Tehát nem a germán néplélek csodálatos jogalkotó, rendez esetben a feudális agrárstruktúra faluszervezete — szükségszerűen kely székek népességét. Tehát nem sajátos, sehol másutt nem létező, de nem is átvétel, utánérzés, hanem produktum. Egy adott szerkezet — ez esetben a feudális agrárstruktúra faluszervezete — szükségszerűen eljutott, bizonyos feltételek létrejötte közepette, az önszabályozásig. Az állam, a területi igazgatási egységek az életviszonyok jórészét nem szabályozták. Azokban az életszektorokban, amelyekbe sem a törvény sem a rendelet be nem hatolt, azok teremtettek szabályokat, akiknek a munkája, a mindennapos emberi viszonyrendszere sínylette meg a rendezetlenséget, a törvénytőlküliséget. Az önálló, népi szokásjog kialakulásától annak írásbafoglalásáig természetesen hosszú az út. A parasztság-nak ki kell építenie, majd meg kel loltalmaznia az autonómiáknak, az önrendelkezésnek a szerveit, amelyeket a faluközösség fog egybe. Ott, ahol az úr és a parasztnép viszonyában az utóbbi alávetettsége teljessé vált, ilyenszerű szabályokat a földesúr, vagy a falut birtokoló több nemesúr együttesen foglalt írásba, a jobbágyoknak mihez tartás végett, egymásnak pedig mértékül, a közös érdekek védelmezése miatt. Ezt a forrásfajtát is felhasználhatjuk, jóllehet nem oly gazdag, mert a születését meghatározó érdek is korlátozottabb, a faluéletnek csak bizonyos veltületeire kiterjedő. A lényeges azonban az, hogy ezek az úri rendtartások nem a falu törvényei, hanem törvények a falunak. Nem a „magunk dolgának“ — ha kell urakkal együtt — való rendezése, hanem rendelkezés „velünk“.

Tudjuk, a székelyek lakta területeken a szabadparasztinak nevezhető rétegek nagyobb súlya a feudálizmus felbomlásáig megőrződött. A szabadságukhoz ragaszkodó középrétegek az ősi, valamelyes egyenlőséget még hordozó, viszonyok védelmében igyekeztek a falu-keretben is biztosítani jogaikat, őrizni a régi állapotokat. Valójában azt a „communityt“, amelyet Marx a népi szabadság és élet egyetlen feudálizmusbeli tűzhelyeként emlegetett. Ez, a feudális rétegződés ellenére is valamelyes önállóságot még hordozó faluközösség válhatott a népi írásbeliség melegágyává, a szokásjog írásbafoglalásának keretévé, annak fennmaradását biztosító társadalmi alakulattá.

Ezt a feltételezést erősíti meg az is, hogy általában eddig is ott találtak a kutatók falusi írásbeli ügyvitelre, rendszabásokra, constitutiókra, statutumokra, ahol a függőségi viszonyba jutott parasztság még megőrizhette ellenállási képességét, erejét, vagy méginkább — s nálunk is ez a gyakoribb — ott, ahol a szabadparasztok, s néha kismemesek társadalmi súlya és harca szabadabb lélegzést biztosított, ahol a földesri hatalom nem vált, mert nem válhatott, korlátlaná. Erdélyben így történt a hajdúk, a kismemesek, darabontok, általában a katona-parasztok lakta falvakban, kisvárosi jogkörrel élő településekben, a fogarasi bojár, a szász, vagy román-szász vegyesen lakott szabad státusú községekben.

A legkorábbi székely falutörvényekben, így a zalániban az egész falu, a gyergyóújfalusiban „a nemesek, darabontok és vajda urunk ő nagysága jobbágyi közönséggel, mind a teljes falu“¹⁹ hozza a határozatokat. Az újfalusiak azonban már 1581-ben is egy korábbi hasonló állapotra utalnak, és az „ennek előtte való’ törvényre hivatkoznak. A későbbi falutörvényekben szintén szokásos az elődöktől maradt végzések ősiségére, háborítatlan gyakorlatára való hivatkozása: a „teljes“ falunak, a falu minden társadalmi csoportjának. Sok esetben a különböző rétegek, elsősorban a földesurak és szabadok közötti megegyezés tükröződik a falutörvény szerződésszerűségéből. Ilyen esetben írásbafoglalására köztiszteletben álló, másfalusi nemeseket, lófőket, tisztséget viselő, írást és törvényt jól ismerő embereket hívnak meg. A falu akaratát, a különböző paragrafusokba szedett régi szokásokat, vagy az új rendszabásokat az említett fogott közbírák foglalják írásba, törvény-levélbe; s ezt a falu egyeteme kötelező erejűnek ismeri el. Az is előfordul, hogy nem csak az egyes szokások ellen vétkezőkre kiszabott büntetést írják meg a rendtartásban, hanem az egyezséget felbontóra, a közös elhatározást megszegőre külön súlyos pénzbírságot is rónak.

Természetesen több falutörvény nem sokat indokolja létrejöttét, hanem egyszerűen a közösségi élet rendezésének szükségességét tartja szem előtt, az egyes „gonosz“ cselekedetek miatt szenvedett károkat kíanja eltávoztatni, a „szokást’ mindenki, fiatalok, beszármazottak, másfalusiak számára is ismeretessé tenni. Mégis úgy véljük a szabályok, a falutörvények kialakulásában, megszületésében, változásaiban mindvégig igen nagy szerepet játszik a különböző társadalmi rétegek közötti harc, a falu feletti uralomért folyó küzdelem. Felsőbb széki határozatok, unos untalan hangoztatják ismét és ismét előírják, hogy a „birtokosok“ híre nélkül végzéseket hozni nem szabad és ez már önmagában is tanúsítja, hogy „a Falu“ megkísérli a birtokosok, különösen a távollévők

nélkül rendezni a közügyeket. Ugyanakkor azonban arra is van példa, hogy a „birtokos“ válik úrrá időlegesen, vagy tartósabban a falu felett és szabja meg ő a törvényeket.

Jellemző, ahogyan 1731-ben Mikó Ferenc, miután perét a sepsibodokiakkal szemben megnyerte, az egyezkedés során szorította rá a „Falut“, hogy egyebek mellett olyan falutörvényt fogalmazzon és fogadjon el, amely az „Udvar“ fölényét biztosítja. Az utolsó pontja a „Bodoki Communitás Constitutioji“-nak így hangzik: „A falu semmi végezést a Tekintetes Ur s Udvar híre nélkül ne végezessen, megye Bírot, Szent egyházfiját, kit az Udvar nem szeret ne tehesse, a Falus Bíró pedig minden nemű czedulákat az Udvarnak olvasásra bé hozzon“²⁰. Az is igaz, azonban, hogy itt a „Szabad rend uraimék“ a következő évtizedekben sikeresen harcoltak szabadságjogaik visszaszerzéséért. A szomszéd faluban Oltszemen, ahol a falu népe túlnyomó többségben jobbágysorsa jutott, 1806-ban Mikó Miklós, „mint oltszemi Fő Possessor“ az udvarába hívatta a lakosságot és felolvastatta a nekik készített falutörvényeket, amelynek első pontja a „falugyűlést“ tiltja el: „ennek utánna közönseges Falu Gyűlése ne tartassék“²¹. Azonban még itt is, a szolgáltatételre jutott nép is visszaszerzi a gyűléstartási jogát. 1820-ban már együttesen hoznak határozatot és éppen Mikó Miklós ellen.

A földesurak (possessorok, birtokos nemesek) uralmi törekvése nem csak közvetlenül a falu keretein belül észlelhető: a széki határozatokban is megkísérlik mind több oldalról szabályozni a belső faluéletet és így érdekeiket biztosítani. Eljárásuk érthető, hiszen a széki statutumnak a falu törvényével szemben elsőbbsége van, a communitásnak alkalmazkodnia kell a felsőbb joghatóság döntéseihez.

4. A Habsburg birodalomnak Erdélyt szervező tevékenysége szintén mind erőteljesebben hatott a falu életére, annak addig törvényekkel, felsőbb császári rendeletekkel nem szabályozott életterületeire is. Tágabb vonatkozásban itt a felvilágosult abszolutizmus központosító és homogenizálható törekvése ütközött az autonómiákkal, a szokásjogi renddel, és így a falvak önszabályozó hagyományos jogkörével is. A falu szervezettségét természetesen nem szüntették meg, sőt erre a már hagyományos, számukra igen előnyös, szilárd formára alapoztak, azt igyekeztek most jó eszközzé, nekik megfelelő igazgatási alapsejtté tenni.

A székely határőrkatonaság felállítása, ugyancsak a birodalom érdekeinek a szolgálatában, a „szabad rend“ számára Háromszék, Csík—Gyergyó—Kászonszék és Bardócz fuszék területén egy új szabályozó fórumot, egy a falu közösségi szervezetére ránehezedő újabb felső ha-

tóságot teremtett. A határőrkatona ezredek tisztjei a falvakon belül „katona“ falus bírákat tettek és miután a tiszti igazgatás különvált a széki, nem katona elemekre (a provincialistákra) korlátozódó igazgatástól, a kettős közigazgatás együttes és külön is mind aktívabbá váló szabályozás özöne valósággal elárasztotta a falvakat. Bizonyosság rá a határőrkatonaság rendeleteit, parancsait rögzítő ún. parancsolatok könyve, amelyekbe a falvak nótáriusainak az újabb és újabb tiszti intézkedéseket kellett bejegyezniök.

A XVIII. században a falu törvénye mellé tehát mind több széki, guberniumi, császári udvari rendelkezés, szabályozás sorakozott fel, majd ehhez még társult a határőrezredek vezetőségének hasonló rendelkezési törekvése is. A tisztikarból többen érezték a sokrétű irányítottság okozta zavarokat és a XVIII. század utolsó harmadában maguk igyekeztek ősi falutörvényekből és a katonai érdektől meghatározott rendeletekből összeszót új, sajátos rendtartásokat, tiszti falutörvényeket alkotni.

1776-ban például a „II. Székely Regiment Comendansátul, obesteritől Méltóságos Kiss Mihály Ur eő Nagyságától Comandója alatt lévő faluknak és lakosoknak jövendőbeli hasznokra“ érkeznek „Rendtartásokról való punctumok“. Egy-egy ilyen „kodifikálás“, mert több hasonló kísérlet is történt, a régi, a hagyományos, a falu érdekeit szolgáló pontokat is átveszi, ezekre építkeznek.

1772. december 15-én Ilyefalván keltezett kapitányi parancsolat intézkedik a bírák kötelességei felől. Az instrukció első pontja így hangzik : „Minden Bíró írásba nekem adja be, hogy ha Fal u vagy Vá-rasi Törvények le vadnak-e írva, kitől vadnak suscribalva, és confirmalva, melly esztendőtől fogva és mellyik napon adták ki. Ha már egyik vagy másik faluban nem volnának leírva, tehát a Bíró és Hütösök a compossesorok egyet értsenek, hogy Íjra leirassák és revideállyák, melyeket én suscribalni fogom“²². A falu régi autonómiájával szemben azonban már követelik a katonai igazgatásnak való teljes alárendelődést. Ugyanakkor számtalan, a bécsi udvar érdekeit, a határőri intézmény hasznát szolgáló szabályt is belefoglalnak a rendtartásokba. Igaz, ezek közül például a tűzoltásról, az udvarok tisztán tartásáról, a „marha dög“ veszélyének megelőzéséről s más hasonló „közjót“ szolgáló problémákról szóló paragrafusok, „cikkelyek“ a falubeliek érdekeit is szolgálják. Éppen csak, hogy ez most már nem a közösség határozata, hanem a közösségre ráneheződő parancs. A faluszékén pedig már nem csak a falu ítélkezik a rendszabály megsértője fellett, hanem a tiszt urak is, helyesebben a katonai hatóság közvetlenül javasol, ellenőriz sőt kemé-

nyen büntet is. A vétkeket, vagy szembeszegülőket az esetek többségében megcsapatják, vagy a „testi büntetésnek“ még kínos-keservesebb formáját a vesszőfutást róják ki, az engedetlenekre“²³.

Arról, hogy a határőri intézmény keretében mennyi szabály, parancs zúdult a katonarendi székelyekre az említett jegyzőkönyvek tanúskodnak. Az ozsdolai protocollumba 1787. március 23-án jegyezték be azt a „Compagnia Porontsolat“-ot, amely előírja mit kell az altisztnak, a különböző tisztéseknek, a falusi bírának s végül az egyszerű katonának átvenniük, beszerezniük és a „vizitéroztatáskor“, az ellenőrzéskor felmutatniuk. A falus bírának egyebek mellett három protocollummal és egy lajstrommal kell jelentkezniük: a falu törvénykező székének ítéleteit tartalmazó jegyzőkönyvet, a parancsolatok könyvét, a falubeli pénzekből való Protocollumot, és a tűz ellen való szerszámok kimutatását kell bármikor is tiszti parancsra bemutatniok. Az egyszerű katonának pedig nem kevesebb mint 63 nagyobb, és „apróság portéka“ beszerzését, viselését írja elő a tiszti rendtartás²⁴.

A katonai igazgatás, igen sok esetben éppen aszéki hatóságok panasza miatt, több ízben igyekezett hangsúlyozni, hogy a valóságban minden intézkedése a széki tisztekkel való legteljesebb egyetértésben születik meg. Ez a nagymérvű bizonykodás is tanúsítja azonban azt, hogy ellentétekre nem egyszer került sor, hiszen az említett székekben a vegyes, tehát katonák és provincialisták lakta falvak voltak többségben, és csak ritka kivételként akadt olyan falu amelyben alig lakott katona, vagy olyan melyben ne lett volna jobbágy és zsellér. Ilyen helyzetben a központi kormánysszervek érthető módon szerették volna egysegésíteni az igazgatást, a falura vonatkozó jogalkotást. Ozsdola falutörvényének 1774 dec. 7-én keltezett bevezető soraiban olvashatjuk: „Mostani ozdolai Falus Hütös Bíró Primipilus Szöcs János idejében érkezvén kemény parancsolat az Nemes Székely Gyalog Regimenttől... nem küiönben Nemes Kézdi Széknek mostani érdemes Vice király bírāja Tekintetes Dombi Balázs ur által... a Méltóságos királyi Gubernium Comissiójából, hogy amely faluknak írásból álló Törvényei Vadnak...“ a háromszéki Continna Táblára adják be²⁵.

Valójában az történik, hogy 1774. november 11-én a Gubernium elrendeli 7573. szám rendeletével a falvak és városok helyi törvényeinek összegyűjtését és beküldését. A háromszéki Continna Tábla november 20-án négy heti határidőt szab a falutörvények, a statutumok, a rendtartások összeírására és benyújtására²⁶.

Az ismételt sürgetés az 1775-ös évben azt igazolja, hogy a parancsnak nincs foganatja. Ezt tanúsítja az is, hogy a Gubernium anyagában

igen kevés ilyenszerű statutum található. Az azonban tény és számunkra nagy nyereség, hogy a miklósvárszékiek a parancs nyomán lejegyezték falutörvényeiket és azokat be is adták²⁷.

A szokásjog számbavételének, a tervezett egységesítésnek a kudarcra a történettudományt sok értékes falutörténeti forrástól fosztotta meg, az egykori életben viszont tartósította a már vázolt állapotokat, ugyanakkor lehetővé tette azt is, hogy a XIX. század első felében még mindig jegyezzenek le vagy szerkesszenek meg a falu számára constitutiókat, falutörvényeket.

5. A székely falutörvényekben természetesen nem található fel a régi közösségi élet minden szabálya, hiszen ennek az ősi kisközösségnek az életében az egyéni magatartást, a cselekvést százados szoros együttélésben kicsiszolt elvek, formák sokasága szabályozta. Minden évszakknak megvolt a maga szigorú természeti parancsa, amely az embertől igazodást követelt. Ugyanúgy volt meg a nemhez, korcsoporthoz, gazdasági és társadalmi rendhez tartozásnak is a maga norma-rendszere, amely az egymásközi kapcsolatokat, a cselekvést irányította. Szabályok írták elő, helyesebben szokások iratlan, de kötelező erejű törvényei szabták meg a mindennapi élet rendjét, a munka, a szórakozás ritusát, a viseletet, azt, hogy mi a törvénye például a kiházásításnak, az örökhagyásnak, a születésnek, temetésnek és így tovább. Mindebből, a történeti falu ősi szokásrendjéből, mint már mondtuk, kevés csapódik le a falutörvényekbe. Az viszont, ami megfogalmazódik igen-igen fontos, azt a legszámottevőbbnek, igen lényegesnek tartották az együttélés szempontjából és azért foglalták éppen azokat a szokásokat írásba. Így a falu közös vagyonának sorsát kellett mindenekelőtt rendezni, hiszen a communitás szántófölddel, legelővel, kaszálóval rendelkező birtoklási közösség. A nyomáshatár, a határbeli munka, a termés védelme, a legeltetés rendjének megszabása, az erdő őrzése, használása, a csordatartás gondja volt a másik nagy köre a szabályoknak, hiszen a falu lakóit szorosán egybefűzte a gazdálkodás közössége. A közterhek, közmunkák egyetemleges viselése, igazságos elosztása szintén nagyszerephez jutott, hiszen ez is fő gondja, súlyos terhe volt azoknak, akik közutat, hidat tesznek, a maguk faluját építik, óvják és adót fizetnek. Végül az igazgató-törvénykező hatáskörbe tartozó normák szintén nagyobb teret követelnek: hogyan szervezi meg önmagát a falu, hogyan történjék a bírós más tisztségviselők választása, mi a hatásköre bírónak, esküdteknek, polgárnak, erdő, határpásztoroknak, milyen a tennivalóiknak a rendje, a falu gyűlésének szerepköre, hogyan szabályozható a faluszéke előtt

folyó vitáknak, pereknek a lefolyása, hogyan történjék a közrend, a közerkölcs védelme, milyen legyen a büntetések mértéke, módja — mind-mind helyet kapott a falutörvényekben.

Mindaz, ami a falutörvényekben tartalom, ami a faluközösség életére vonatkozó anyag itt meg nem tárgyalható, hiszen érthető módon tágabb keretet kíván. Ez alkalommal csak jelezni kívántunk néhány kérdést, ami ezzel a forrásfajttal kapcsolatos, és természetesen utalni kívántunk értékére, hiszen tanúsága a székely falu életének, egy letűnt életforma szerkezeti rendjének, a székely nép rendszert, szabályozást teremtő alkotó készségének.

JEGYZETEK

1. Imreh István, **Székely falutörvények**, Kvár, 1947, 1—40. — Ua., **A paraszti írásbeliség múltjából**, Korunk, 1960. 7. sz. 847—850. — Ua., **Agrártörténetírás és a székely múlt megismerése**, Aluta, 1970, 161.
2. **Székely Oklevéltár IV.** (Szentmihály 1663) 300—303, **Sz.O. Vö.** (Gyergyóújfalu 1581) 124—128, **Sz.O.IV.** Csíkszentmihály megyéje 1622, 1639) 65—69, (Csíkszenttamás 1676) 315—316, Csíkszenttamás 1676 358—360 **Sz.O.VII.** (Szemerja 1727 (331—336) és Barabás Samu, **Sz.O.** (Zalán 1581) 318—319, (Zágon 1680 körül) 383—385, (Zalán 1699) 387—389. — Ugyancsak Barabás Samu közöl utalást Udvarfalvára (1632) 368. — **Az Erdélyi Gazdaságtörténelmi Szemle** (I. évf. 1897, Kvár, 50—55) hasábjain Szádeczky Lajos közli Csíkszentmihály megyéje falutörvényét (1622, 1639) és Csíkszenttamás (1667) végzéseit, valamint Szemerja 1727-es törvényét (121—125). Ezek a **Sz.O.VI.** emített kötetében jelentek meg Szemerja törvényét (1727) feldolgozta Cs. Bogáts Dénes is (Szemerja község és ref. egyházának története, Sepsiszentgyörgy, 1943. 13—15).
3. **A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye** (Corpus Statutorum) I. k., **Az erdélyi törvényhatóságok jogszabályai.** Szerk. Kolozsvári Sándor és Óvári Kelemen. Bp., 1885. (Szacsva) 123—125, (Peselnek) 351—353, Karatna 406—407, (Karatna 426—428, (Peselnek) 428—432, (Karatna) 447—448.
4. Jakab Elek — Szádeczky Lajos, **Udvarhely vármegye története.** Bp., 1901. (Kőrispatak 1640) 367—368, (Csehérdfalva 1649, 1666, Kőrispatak 1666) 392—395.
5. **Erdészeti Oklevéltár.** Szerk. Tagányi Károly. Bp., I. k. 1896. (Negyedfélmegye, 1670 körül) 343—346 és az erdőre, erdőgazdálkodásra vonatkozó részletek (Nagybácson 1748, Bodos 1774, Szárazajta 1775, Középajta 1775) Barót 1775 61—63, 364, 368, 369, 382. Ugyanitt található újraközölt részletek a **Sz.O.-ban** vagy a **Corpus Statutorumban** megjelent falutörvényekből.
6. **Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle.** 1899. 301. (Negyedfélmegye 1666) és „Kantafalva székely falu törvénye“, Ua. 81.
7. Imreh, i.m. 18—37.
8. **Ethnographia**, 1969. 2. sz.
9. Barabás Samu, **Sz.O.** 368.
10. Tagányi Károly, **Az első foglalás szabályozása az aranyosszéki Bogáthon**, **Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle.** 1894. 325 ék. kk.
11. Az RSZK Akadémiájának kolozsvári levéltára. **A szárhegyi Lázár cs. medgyesfálvi lvt. kilyéni Székely osztályában** : Kilyén, — Simó cs. lvt. nr. 7 : **Kissolymos**, — Oklevél másolatok és kivonatok. **Kéziratok.** A. 195: Bölön, — Kispál cs. lvt. nr. 92 110 ; Uzon, — Mikó cs. lvt. II. Reg. Fasc. VII. nr. 176 : Sepsibodok, — Uo., II,

Reg. Fasc. IV. nr. 115: Oltszem, — Uo., I. Reg. Fasc. II. nr. 69, Fasc. VIII. nr. 262 Fasc. XII. nr. 300: Hídvég — és Állami Levéltár. Sepsiszentgyörgy. Eresztevényi cs. lvt. : Eresztevény.

12. Állami Levéltár. Sepsiszentgyörgy. Közigazgatási iratok, Fasc. II. 8: Szentiván és Laborfalva. — Uo., 1774. évi közigazgatási iratok. II. 8. fasc.: Márkosfalva, — Uo., Tiszti Hivatal iratai, II. 8. Fasc.: Martonfalva, — Miklósvárszék lvt. 1775. évi közigazgatási iratok. II. 8. fasc.: Bölön, Nagybacon, Köpec, Miklósvár, Bodos, Nagyajta, Szárazajta, Középapta, Barót. — L. még országos Levéltár, Budapest, Gub. Trans. (in Politicis) 1775: 1487. Trócsányi Zsolt lekötélező szívességéből juthattunk hozzá a kilenc miklósvárszéki falutörvény másolatához, után a sepsiszentgyörgyi levéltárban őrzött példányok meghibásodtak és legtöbbjét középen égett részt teszi olvashatatlaná.
13. Állami Levéltár. Sepsiszentgyörgy. L. az illető falvak jegyzőkönyvét.
14. Állami Levéltár. Csíkszereda. Falujegyzőkönyv. Fond nr. 70. — L. még a Múzeum dokumentációs anyagát.
15. Máthé János iratai.
16. Itt kell megemlítenünk, hogy Árvay József a sepsiszentgyörgyi Állami levéltárban megteremtett községi levéltári részleggel a székely faluközösség tanulmányozásához teremtett kiváló lehetőséget és egyben a székely falutörvények megteremtésének ügyét is jól szolgálta. Hasonló munkát, csíkszéki viszonylatban János Pál vállalt magára.
17. Weisthümer gesammelt von Jacob Grimm. I—VII. k. Göttingen, 1840—1878.
18. Walther Eckermann és Hubert Mohr, Einführung in des Studium des Geschichte. Berlin, 1969. II. kiadás, 314.
19. Sz.O. V. 124.
20. Mikó cs. lvt. II. Reg. Fasc. VII. nr. 176.
21. Uo., II. Reg. Fasc. IV. nr. 115.
22. Állami Levéltár. Sepsiszentgyörgy. Arkosi falujegyzőkönyv. nr. 12. 1766—1804. 22—23.
23. Zaláni falujegyzőkönyv.
24. Ozsdolai falujegyzőkönyv.
25. Uo.
26. Háromszék lvt. 1774. fasc. II/8.
27. Trócsányi Zsolt szíves közlése. Az anyagban széki statutumok is találhatóak.

